

Un capitol de traductologie românească

Studii de istorie a traducerii (III)

Coordonator:
Georgiana Lungu Badea

Editura Universității de Vest
Timișoara 2008

Editor: Adrian Bodnaru
Coperta: Diana Andreescu
Paginare: Dragoș Croitoru

ISBN 978-973-125-113-4

© Copyright, 2008, Editura Universității de Vest
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială, pe orice suport,
fără acordul scris al editurii, este interzisă.

EDITURA UNIVERSITĂȚII DE VEST
300223 — Timișoara, Bd. V. Pârvan nr. 4,
BCUT, cam. 010 B, tel./fax: 0256 592 253

Simeon Marcovici și traducerea slobodă

Georgiana Lungu-Badea

Introducere

În secolul al XIX-lea, scriitorii și traducătorii își dă seama că influența exercitată de limba traducerilor asupra limbii și culturii române este covârșitoare și, cu aceeași ocazie, constată insuficiențele pe care le prezintă limba română ca limbă traducătoare. Prin traducerile efectuate în secolul al XIX-lea îndeosebi, traducătorii și scriitori au constrâns limba română să exprime abundența de idei, concepte și obiecte noi și, în acest mod, au îmbogățit-o. Contribuția lor depășește granițele strict lingvistice ori literare și se manifestă dincolo de planul istorico-filologic vizat de programul Școlii Ardelene, reverberând și la nivel cultural, prin educarea maselor și traducerea lucrărilor moralizatoare.

Profesor de retorică, Simeon Marcovici (cunoscut sub numele de Simeon Marcu, 25/01/1802-01/08/1877) este și un traducător renumit. El a continuat munca începută de predecesori și dusă mai departe de contemporanii săi. Dacă Gherasim tradusese pentru a

reabilita francmasoneria (o traducere explicitantă), iar Alecu Beldiman atât pentru a forma și a instrui publicul, cât și pentru „zăbavă” (traduceri-divertisment), Marcovici a efectuat traduceri utile pentru literatura națională, „tradu[când] slobod”, pentru a ține pasul cu actualitatea literară europeană (ca I. S. Spartali), pentru a satisface gustul publicului (fără a-l defini însă, precum Constantin Băjescu), pentru a-și împlini o datorie socială (aceea de a traduce cărțile pe care le cunoșteau toate națiile luminate ale Europei și implicit de a participa la sincronizarea europeană, asemenea lui Iancu Buznea), dar și din preocupare pentru cultivarea limbii române prin traducere (la fel ca P. Câmpeanu).

Pentru tălmăcirea justă a operelor, Marcovici — ca și ceilalți traducători — a împrumutat cuvinte, expresii, turnuri franțuzești și italienești. În nicio altă perioadă a istoriei limbii române, împrumutul, calcul etc. nu au fost atât de evidente. Grație efortului traducătorilor și, bineînțeles, al scriitorilor, limba română a dobândit o suplețe extraordinară, necunoscută înainte.

Accesul nemediat la autorii străini i-a permis lui S. Marcovici să întrebuițeze și, astfel, să pună în circulație — observă Nicolae Isar¹ în și prin cursul său de retorică — termeni fundamentali (păstrați ca atare ori cu minime modificări grafice și fonetice) pentru înnobilarea stilului și a artei scrisului: *metaforă, alegoria, „antitezul”, „ipotezul”, „iperbolă”, gradația, interogația, personificația, comparația, descripția, imprecația* etc.

Traducerile lui Simeon Marcovici

Prima sa traducere tipărită în anul 1830 — cu menționarea genului literar, *romanț moral* —, sub titlul *Viața contelui de Comminge sau triumful virtuții asupra patimii amorului*, este o traducere după un romanul Doamnei de Tencin, *Mémoires du Comte de Comminges* (1735). A doua traducere este realizată indirect și publicată în 1831: *Culegere din cele mai frumoase nopți ale lui Iung*². Prima ediție a operei poetului englez Edward Young este o reproducere liberă în românește după varianta franceză realizată de Pierre Le Tourneur³, și numără 56 de pagini, incluzând doar prima parte a traducerii franceze. A doua

ediție (1835), deși revăzută și întregită de traducător, perpetuează, inevitabil, subiectivismul și liberalismul traductiv al traducătorului francez.

În 1837 apărea *Istoria lui Gil Blas* de Lesage în versiunea lui Marcovici, după o ediție franceză din 1821. În același an sunt publicate, în revista „Curiosul”⁴, *Privigherile lui Torquato Tasso*, după ediția în limba franceză *Les veillées du Tasse* din 1799, tradusă și îngrijită de Giuseppe Compagnoni, și fragmente traduse indirect din opera lui Byron.

În 1843, Marcovici a tradus liber opera lui J.-Fr. Marmontel⁵ sub titlul *Velisarie, scriere morală, compusă în limba franțozească de Marmontel și tradusă slobod în cea mai românească de D. Pah. Simeon Marcovici* (București, în tipografia lui Fr. Valbaum, 1843, 280 p.). Traducerea *Dialogurilor lui Focion* (*Entretiens de Phocion*, 1763) după scriitorul moralist francez Gabriel Bonnet de Mably, realizată în 1843 și publicată în anul următor, este dedicată domnitorului Gh. Bibescu.

În anii premergători revoluției de la 1848, Marcovici a tradus câteva tragedii din literatura italiană: *Francesca de la Rimini* (1846), după Olivo Bucchi, în 1847, două cunoscute tragedii de Vittorio Alfieri, *Filip și Orest*. După 1848, activitatea de traducător a lui Marcovici a devenit din ce în ce mai puțin însemnată.

Concepția traductivă a lui Simeon Marcovici

Simeon Marcovici traducea din convingerea că traducerile sale sunt utile pentru literatura națională. În prefețele ample care îi preced traducerile, Marcovici și-a mărturisit crezul de traducător: traducea „slobod” — era deci un adept al liberalismului în traducere, strategie situată între *ad sensum* și *ad libitum* —, uneori, omitea pasaje, alteori, intercală altele sau accentua (prin hipertraducere) „morală” operei traduse. „Cu toate libertățile îngăduite, el are meritul de a fi unul din primii noștri tălmăcitori care au avut în vedere transpunerea unei opere în spiritul autorului”⁶, respectând astfel intenția auctorială. Preocuparea a fost dezvoltuită de Marcovici încă de la prima ediție românească a *Nopților* lui Young. Calitatea artistică a

traducerilor sale, fraza echilibrată, fluența limbii, ușor arhaizată, dar plastică și viguroasă, așa cum remarcă și Eminescu⁷, le-au asigurat larga circulație.

Contextul traductiv

Împreună cu retorica, traducerile românești din literaturile străine erau destinate, în opinia lui Marcovici, a desăvârșirii limbii română și a contribuiri, totodată, la rafinarea mentalității și a societății românești. Contextul istorico-socio-politic, Tratatul de la Adrianopole și Regulamentul Organic justifică și determină deciziile lui Marcovici, ale cărui afirmații sunt întărite de citatele din autori străini și referințele la personalități de seamă ale istoriei universale și românești: Demostene, L. Bourdaloue, Bossuet, Massillon, Volnay, Heliade Rădulescu, Alexandru cel Mare, Belizarie, Mihai Viteazul, Barbu Știrbei.

Dan Simonescu⁸ și Iosif Pervain⁹ observau că, în traducerea operei Doamnei de Tencin, traducătorul român se îndepărtează de textul sursă, distanțare provocată și de interpolările moralizatoare. Finalitatea traducerii lui Marcovici a fost influențată de dorința de a educa și moraliza societatea prin literatură:

„Ca să să lumineze un neam — scria el, în prefața acestei traduceri — nu numai că trebuieșc școale, ci încă și cărți îndestule pentru toată treapta de oameni, scrise cu simplitate și interesante [...]. Scriitorii acestor cărți trebuie să privească la dezrădăcinarea moravurilor celor rele și neclintita intemeiere a celor bune: căci până când moravurile nu să vor îndrepta, nici o prefacere folositoare nu să poate nădăjdui [...]”¹⁰.

Obiectivul declarat de traducător constă în redarea fidelă a conținutului operei traduse, obiectiv din care face o datorie profesională: „Am intrat, pe cât am putut, în duhul scriitorului, și am început să scrie slobod, fără de a mă depărta însă de ideile lui”¹¹.

În precuvântarea la *Istoria lui Gil Blas*, traducătorul strecoară considerații semnificative privind progresul cultural atins de societatea românească după revoluția din 1821: „[...] Cărțile să înmultijă

în felurite materii, și nu mă tem a zice că în atâta puțină vreme nici o nație (puindu-să toate în poziția cea de acum a țării Românești) n-a făcut atâtă înaintare în formarea limbei și în prefacerea ideilor”¹².

Dincolo de sugestiile referitoare la dinamizarea activității editoriale românești, mai important, în ceea ce ne privește, este aspectul esențial, evocat aici de traducător, legat de problema împrumuturilor. Marcovici se dovedește partizanul importului moderat de cuvinte străine: „Când ne vine vreun lucru strein pe care noi să nu-l fi avut, luăm lucrurile împreună cu numirea și le facem ale noastre”; traducătorul „nu trebuie însă să lase zicerile cele în ființă ale limbii și să se ia altele cu adevărat streine [prin traducere *ad verbum*], căci atunci în loc de bogăție, el va aduce sărăcie în limbă și desgust temeinic cititorilor”¹³. Pe lângă conștientizarea alternării strategiilor de traducere în funcție de text, context și finalitatea textului tradus, remarcabilă este și autoevaluarea traducerii, în care încercase să folosească „idiotismuri rumânești corespunzătoare cu cele franțozești”. Marcovici își califica traducerea drept „o oglindă îndreptătoare faptelor omului” și aștepta prețuirea cititorilor săi.

Crezul lui traductiv (educativ-moralizator) răzbate și din „Viața lui Lesage pe scurt”, plasată după precuvântare, în care afirmă în legătură cu Gill Blas, eroul cărții:

„[...] Fericirea îl strică, dar *nenorocirea vine iarăși ca să-l lumineze și să-l îndrepteze*; dezamăgit de lume și de înșelătoarele ei bunătăți, el înțelege, în sfârșit, din patimile sale, că *fericirea cea adevărată să afle numai într-o viețuire linistită în sânul familiei sale și în străsnica îndeplinire a datoriilor soțiale*, arătându-să cu aceasta mai înțelept decât mulți oameni care nu știu să se folosească de necazurile lor și să tragă la port după ce li s-a zdrobit corabia”¹⁴ (subl. n. — G. L. B.).

Note

¹ Sub semnul romanticismului. De la domnitorul Gheorghe Bibescu la scriitorul Simeon Marcovici, București, Editura Logos, 1999.

² Titlul exact în limba română este *Culegere din cele mai frumoase nopți ale lui Iung*, de sărdarul Simeon Marcovici, profesor de retorică în Colegiul național Sf. Sava din București, a doua ediție, îndreptată și adăugată cu un Cuvânt al lui

Iung asupra a două veniri și cu un Cuvânt dintr-ale episcopului Masilion, carte priimită de Consiliul profesoral pentru deprinderea tinerimei la analisuri și la compuneri (cf. Nicolae Isar, *op. cit.*, Partea a II-a, cap. II, subcapitolul 2, *Autorul „Retoricii” și al traducerilor din literatura occidentală*, nota 27).

³ *Les Nuits d'Young*, traduites de l'anglais, par M. Le Tourneur, III-e, édition, t. I-II, Paris, 1770.

⁴ „Curiosul. Jurnal portativ de literatură, industrie, agricultură și nouăță”, 1837, nr. 3, p. 90-96; *Privegherea* I, p. 90-92; *Privegherea* II, p. 92-94; *Privegherea* III, p. 94-96.

⁵ Titlul original: Jean-François Marmontel, *Bélisaire*, 1767.

⁶ L. Volovici, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura R.S. R., 1979, p. 553.

⁷ *Ibidem*, p. 553.

⁸ *Bibliografia românească veche*, t. 3, p. 708.

⁹ Simeon Marcovici, traducător și teoretician al problemelor sociale și literare, în „*Studii literare*”, vol. IV, Cluj, 1948, p. 32-34.

¹⁰ Cf. *Viața contelui de Comminy*, p. 111, citat de Nicolae Isar, *op. cit.* (partea a 2-a, capitolul II, subcapitolul 2).

¹¹ S. Marcovici, *Culegere*, 1831, p. 7, citat de Nicolae Isar, *op. cit.*

¹² S. Marcovici, în *Precuvântare, Istoria lui Gil Blas de Santilan*, 1837, p. IX.

¹³ *Ibidem*, p. XI.

¹⁴ *Ibidem*, p. XVI-XVII.

Bibliografie

Traduceri de Simeon Marcovici

ALFIERI, *Filip și Orest*, două tragedii compuse în limba italiană de Alfieri și traduse slobod în cea românească, București, Tip lui C.A. Roseti și Vinterhalder, 1847, 176 p.

BUCHI, Olivo, *Francesca dela Rimini*, tradusă slobod în limba românească, București, în Tipografia Colegiului Sf. Sava, 1846, 3 f. + 70 p.

LESAGE, Alain-René, *Istoria lui Gil Blas de Santilan (L'Histoire de Gil Blas de Santillane)*. Tom I, Partea I, Cartea 1-2, București, Tip lui Eliad, 1837, XVIII p.+1 f.+ 142 p.+1, Colecție din autorii clasici, VIII și XVI.

MALBY, G. de, *Dialogurile lui Focion asupra închinării moralului cu politica*, București, Tipografia colegiului Sf. Sava, 1844, XIII+145 p.

MARMONTEL, Jean-François, *Velisarie (Bélisaire)*. Scriere morală compusă în limba franceză, tradusă slobod în cea românească de profesor ~ al colegiului național din Sf. Sava ș.c.l. București, în tipografia curții a lui Fr. Valbaum, 1843, 4 f.+ 280 p.

TENCIN, M-me de, *Viața contelui Commini sau triumful virtuții asupra patimii amorului*, Sibiu, 1830.

[YOUNG Edward,] *Culegere din cele mai frumoase Nopți ale lui Young*,
București 1831, ed. a II-a, București, Tipografia lui Eliad, 1835.

Critică

BIANU, Ioan, HODOŞ, Nerva, SIMONESCU, Dan, *Bibliografie românească veche*. Tomul III, București, 1912-1936.

CORNEA, Paul, *Originile romantismului românesc*, București, Editura Minerva, 1972.

*** *Dicționarul literaturii române de la începuturi până la 1900*, București, Editura Academiei R.S.R., 1979.

IORGA, Nicolae, *Istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea — de la 1821 înainte*, București, Minerva, vol. I-II, 1907-1908, III —Vălenii demonte, Tip. Neamul românesc, 1909.

ISAR, Nicolae, *Sub semnul romanticismului. De la domnitorul Gheorghe Bibescu la scriitorul Simeon Marcovici*, capitolul II *Opera și ideile lui Simeon Marcovici. Autorul „retoricii” și al traducerilor din literatura occidentală*. URL: <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/isar/index.htm>. Ultima consultare: 12 februarie 2008.

ISAR, Nicolae, *Simeon Marcovici, un scriitor mult prețuit de Eminescu*, în „România literară”, an XX, 13 august 1987, nr. 33, p. 19.

LUNGU-BADEA, Georgiana (coord.), *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea). Studii de istorie a traducerii* (I) [RTRI], Timișoara, Editura Universității de Vest, 2006.

MARCU, Alexandru, *Romanticii italieni și români*, în „Analele Academiei Române”, Secția Literară, Seria III, tom II, București, Editura Cultura Națională, 1924.